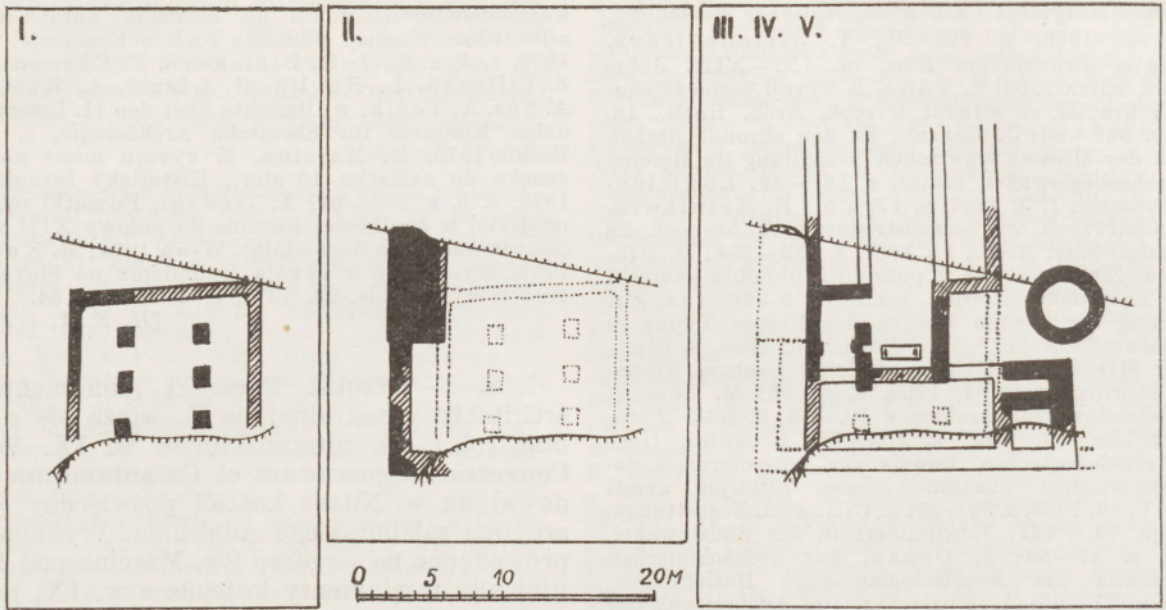

*Originalveröffentlichung in: Labuda, Gerard ; Stieber, Zdzisław (Hrsgg.): Słownik starożytności słowiańskich : encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII, Bd. 5, Warszawa 1975, S. 257-264
Online-Veröffentlichung auf ART-Dok (2021), DOI:
<https://doi.org/10.11588/artdok.00007586>*

7. S. — sztuka. Początki monumentalnej architektury sakralnej na S. wiążą się z Pribiną (ob.), ks. nitrzańskim w w. IX. Wedle *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* zbudował on w Nitrze kościół poświęcony przez arcybpa salzburskiego Adalrama. Wykopaliska prowadzone na wzgórzu Św. Marcina pod Nitrą ujawniły fundamenty kościoła z w. IX, jednonawowego z prostokątnym prezbiterium, które mogłyby być pozostałością po budowli Pribiny. Inne relikty z w. IX odnaleziono na wsch. tarasie grodu w Bratysławie (1965). Stwierdzono, że w ostatnim trzydziestoleciu IX w. postawiono na terenie istniejącego tu grodu wielkomor. kamienną trzynawową bazylikę, z której zachowała się część pld.-zach. Kościół ten funkcjonował do drugiej połowy X w. Na drugą połowę tegoż wieku należy, być może, kłaść początki kościoła Św. Emmerama w Nitrze. Budowla ta, znana jedynie z reliktyw trzynastowiecznych — apsydy i reszt nawy — wspomniana została w drugiej połowie XI w. w „*Vita SS. Zoerardi et Benedicti*” bpa Maurusa. Nie znane są również dotąd pierwotne formy opactwa Św. Hipolita na Zaborze pod Nitrą, filii węg. klasztoru Pannonhalma (ob.). Była to pierwsza fundacja benedyktyńska na S., dokonana przez króla węg. Stefana I, zapewne około r. 1000. Badania lat ostatnich ujawniły natomiast kilka innych budowli z końca pierwszego i początku drugiego tysiąclecia. W Nitrze, na terenie dawnej wsi Parovce, stwierdzono, że rom. kościółek Św. Stefana posiada partie dolne sięgające w. X. W tej najstarszej fazie kościół miał jedną czworoboczną nawę z apsydą podkowiastą. Zapewne jeszcze do w. IX można zaliczyć fundamenty rotundy z apsydą podkowiastą odsłoniętą (1968) na tzw. Kostolci koło Ducova, niedaleko Piešťan. Na przełomie X i XI w. wybudowano w Bratysławie na gruzach bazyliki wielkomor. nową trzynawową bazylikę p.w. Św. Salwatora, z której odnaleziono relikty części wsch. Czworoboczny chór tej budowli był zamknięty ścianą prostą. Od południa przylegało pomieszczenie na rzucie prostokąta, być może tzw. pastoforium. Ze wsch. ścianą chóru sąsiadował, poprzecznie do niej usytuowany, duży, czworoboczny budynek piętrowy, przeznaczony zapewne dla duchowieństwa. Od strony pln. wzniesiono przy bazylice wolno stojącą okrągłą,

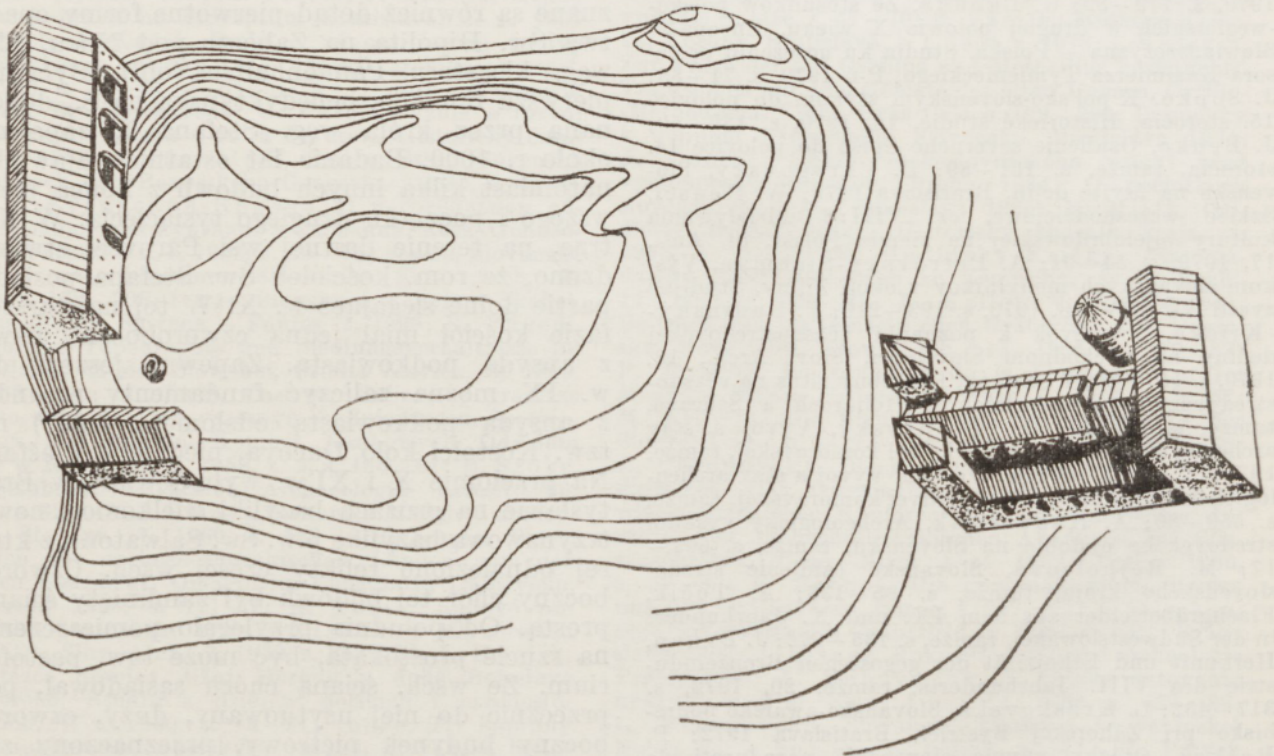

Ryc. 101. Bratysława. Gród i kościół, opr. K. Žurowska: I. Faza wielkomor.; II–V. Przebudowy z w. X–XII

dwukondygnacyjną kaplicę cmentarną, tzw. karner. Być może z początku XI w. pochodzi kościół Św. Jerzego w Kostolanach pod Tribečą koło Nitry. Jest to niewielka budowla z jedną nawą na rzucie prostokątnym, z czworobocznym chórem zamkniętym ścianą prostą.

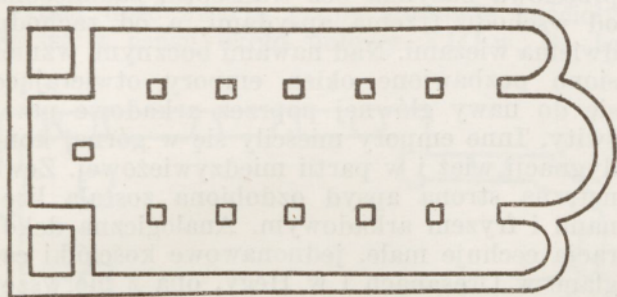
Mimo licznych prac badawczych w. XI jest wciąż jeszcze ciemnym okresem architektury sł. Dopiero ostatnia ćwierć tego stulecia przynosi zmianę. Król węg. Géza jeszcze jako wojewoda nitrzański w l. 1063–74 ufundował

opactwo benedyktyńskie w Beniadiku (Hronský Beňadik). Odkryte w r. 1882 fundamenty ukazują rzut dużej bazyliki trzynawowej, beztranseptowej, zakończonej od wschodu trzema apsydami, z których środkowa, większa i bardziej wysunięta, poprzedzona była krótkim chórem. W fasadzie zach. wznosiły się dwie wieże czworoboczne. Kościół ten, datowany początkowo na w. XII, bez wątpienia można wiązać z działalnością brata i następcy Gézy, króla Władysława św. Na ostatnią ćwierć XI w. przy-

Ryc. 102. Bratysława. Rekonstrukcja grodu z kościołem Św. Salwatora i palatium, opr. K. Žurowska

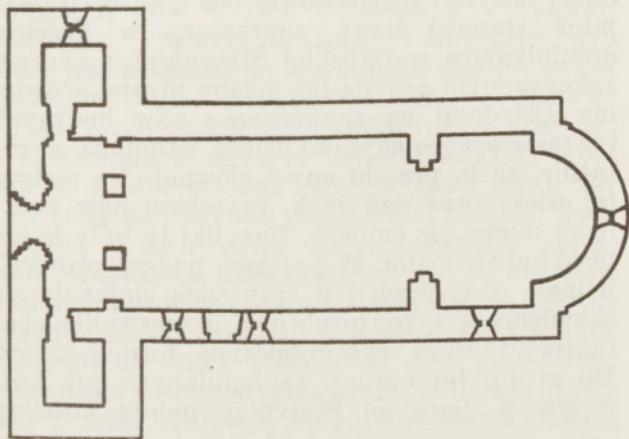
pada fundacja kościoła benedyktyńskiego w Diakovcach. O istnieniu tamże kościoła Panny Marii wspomina dok. papieża Paschalisa z r. 1103. Zachowana w Diakovcach ceglana bazylika o planie analogicznym do Beniadika pocho-

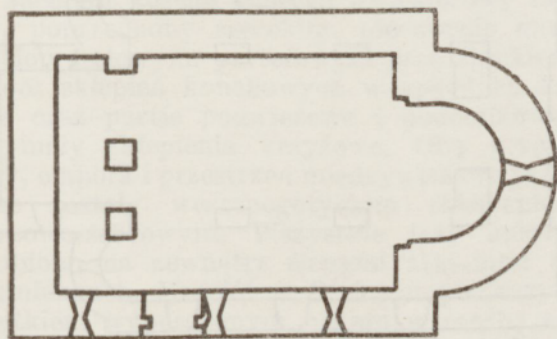
Ryc. 103. Rzut poziomy kościoła opactwa Św. Benedykta nad Hronem, wg Mencla

dzi z w. XIII. Ostatnio pojawiają się jednak próby datowania dolnych części tej budowli na schyłek XI w. (Mencl).

W końcu XI i w w. XII krystalizuje się na S. organizacja kościelna i dochodzi do ostatecznej jej konsolidacji. Wiąże się to z reformą gregoriańską króla Kolomana. Odtąd fundacja opactw i kościołów nie należy już wyłącznie do króla, lecz staje się udziałem możnowładztwa świeckiego i duchownego. W związku z tym od w. XII S. pokrywa się sieć kościołów. Wzno-

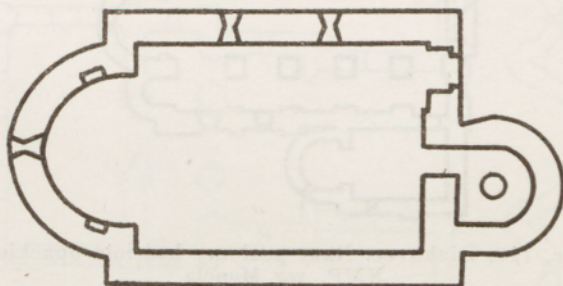

Ryc. 104. Rzut poziomy kościoła opactwa w Jánosovcach nad Rimavou, wg Mencla

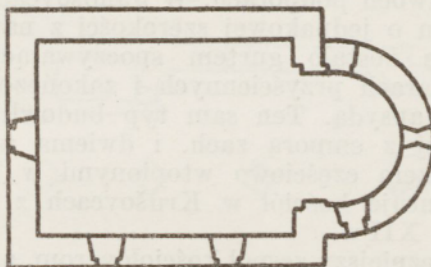

Ryc. 105. Rzut poziomy kościoła Św. Michała w Drážovcach, wg Mencla

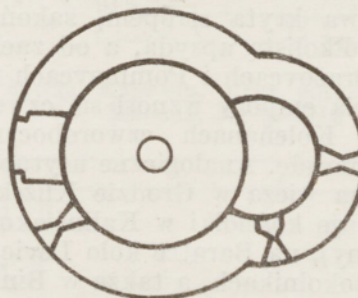
szono je w stylu rom. Ich formy przedstawiają się jednak nadal niezwykle skromnie, nie znamy bowiem z tego czasu ani jednego układu trzynawowego. Pewien wysiłek ku formalnemu wzbogaceniu wykazują dwie fundacje kl.: premonstratensów na Bzoviku (ob.) ufundowanego w l. 1127–31 i benedyktynów w Jánosovcach nad Rimavou (ob.) – dziś. Rimavsk Jánosove – z drugiej połowy XII w. Z pierwszej

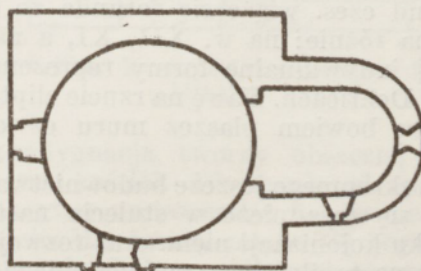
Ryc. 106. Klíž Hradište. Rzut poziomy kościoła Św. Michała, wg Mencla

Ryc. 107. Nitra-Parovce. Rzut poziomy kościoła Św. Stefana, wg Mencla

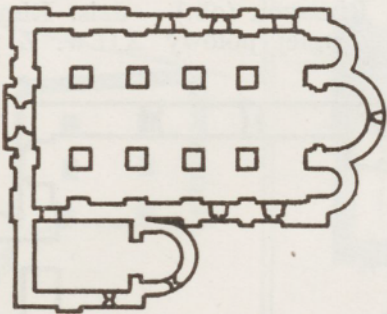

Ryc. 108. Skalica. Rotunda Św. Jerzego. Rzut poziomy, wg Mencla

Ryc. 109. Dehtice. Rzut poziomy kościoła Wszystkich Świętych, wg Mencla

zachowana jest jedynie wieża płn. oraz fundamenty wieży pld. i nawy kościoła, z drugiej pozostał cały kościół. Pomiedzy tymi dwiema budowlami istnieją widoczne analogie. Były to kościoły jednonawowe, kryte stropem, z dwiema czworobocznymi wieżami dostawionymi od

Ryc. 110. Diakovce. Rzut poziomy kościoła opackiego NMP, wg Mencla

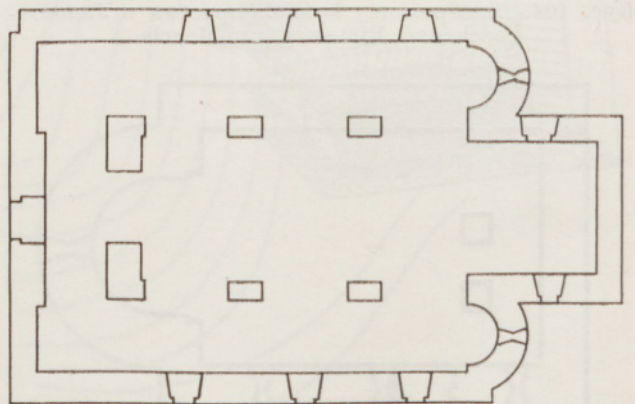
południa i północy do zach. części korpusu. Między tymi wieżami mieściła się empory wsparta na dwóch podporach. W Jánošovcach prezbiterium o jednakowej szerokości z nawą wydzielone zostało gurtom spoczywającym na dwu filarach przyściennych i zakończone półkolistą apsydą. Ten sam typ budowli jednonawowej z emporą zach. i dwiema wieżami, tym razem częściowo wtopionymi w korpus, reprezentuje kościół w Krušovcach z drugiej połowy XII w.

Najliczniejszy zespół kościołów rom. z w. XII stanowią małe kościółki emporowe, które były częścią świeckiego pańskiego dworu, ale mogły też pełnić funkcje parafialne dla pobliskiego osiedla. Budowle te charakteryzuje czworoboczna nawa kryta stropem, zakończona od wschodu półkolistą apsydą, a od zachodu emporą. W Dražovcach i Pominovcach nad środkową częścią empory wznosi się czworoboczna wieża. W Koleňanach czworoboczna wieża poprzedza fasadę. Analogiczne usytuowanie ma cylindryczna wieża w Grodzie Kližskim. Brak wieży cechuje kościółki w Kalinčiakovie (dawniej Varšany), na Baratce koło Levie i w Podhoranach-Sokolnikach, a także w Bini na Apati, który sięga, być może, jeszcze XI w. Oprócz kościółków emporowych występują też proste kościółki jednonawowe z apsydą, bez empory zach., jak w Chalmovej czy Otrhánkach. Z grupą rotund czes. wiąże się rotunda ze Skalicy, datowana różnie: na w. XII, XI, a nawet X. Bardziej indywidualne formy reprezentuje rotunda w Dehticach. Nawę na rzucie eliptycznym otacza tu bowiem płaszcz muru czworobocznego.

Obraz skromnego jeszcze budownictwa w. XII zmienia się zasadniczo w stuleciu następnym. W wyniku kolonizacji niem. oraz rozwoju miast i handlu nastąpiło ekon. podniesienie się kraju. Odtąd też obok kościołów wiejskich zaczynają się pojawiać fundacje miejskie. Na S. pld.,

która była uboga w kamień, zaczęła się rozwijać architektura ceglana. Najbardziej monumentalnym jej zabytkiem jest wspomniany już kościół benedyktyński w Diakovcach, poświęcony w r. 1228. Jest to trzynawowa, cztero-przęsłowa bazylika bez transeptu, zakończona od wschodu trzema apsydami, a od zachodu dwiema wieżami. Nad nawami bocznymi wzniesiono pozbawione okien empory otwierające się do nawy głównej poprzez arkadowe prześwity. Inne empory mieściły się w górnej kondygnacji wież i w partii międzywieżowej. Zewnętrzna strona apsyd ozdobiona została lizenami i fryzem arkadowym. Analogiczna dekoracja cechuje małe, jednonawowe kościółki ceglane w Orešanach i w Hegy, oba z pierwszej połowy XIII w. Zarówno typ rzutu poziomego, jak i empory kościoła w Diakovcach oraz charakter dekoracji całej grupy wskazują na północnowł. metrykę wymienionych budowli.

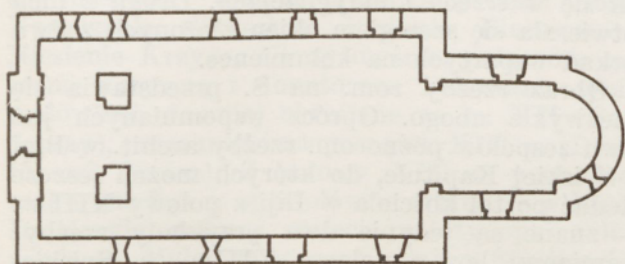
Architektura ceglana na S. znalazła swoją kontynuację w ciągu w. XIII w szeregu jednonawowych kościołów, jak m.in. w Diviakach, Wielkiej Trni (dawniej Wielkiej Toroni) czy w Trstinie (dawniej Nádaš). W rejonie Banskiej Štiavnicy powstała około połowy XIII w. charakterystyczna grupa kościołów późnorom. Jej prototypy: kościoły dominikański i parafialny w Banskij Štiavnicy – zaczęte zostały prawdopodobnie jeszcze przed napadem tatarskim (1241). Tę grupę budowli charakteryzują formy dużej bazyliki trzynawowej bez transeptu (wyjątek stanowi nawa poprzeczna w kościele dominikanów w Banskij Štiavnicy), z chórem zakończonym apsydą lub ścianą prostą, z dwiema apsydami na zakończeniu naw bocznych i wreszcie z pojedynczą wieżą wtopioną w ostatnie, zach. przęsło nawy głównej. Na piętrze tej wieży oraz nad zach. przęsłami naw bocznych mieści się empory. Bazyliki te były kryte płaskimi stropami. W partiach podemporowych jednak, w chórach i w transepcie pojawiły się sklepienia krzyżowo-żebrowe o niezwykle charakterystycznej czworobocznej formie żeber. Do grupy tej oprócz wspomnianych już kościołów w Banskij Štiavnicy należą kościoły

Ryc. 111. Dobrá Niva. Rzut poziomy kościoła Św. Michała, wg Mencla

w Krupinie i Dobrej Nivie. W Niemcach wieża wysunięta została przed fasadę. Kościoły natomiast w Sásie, Babinie i Banskiej Beli redukują prototyp tej grupy do formy jednonawowej z wieżą.

Inną dość zwartą grupę stanowią kościoły Spisza z czasu około połowy XIII w. Są to

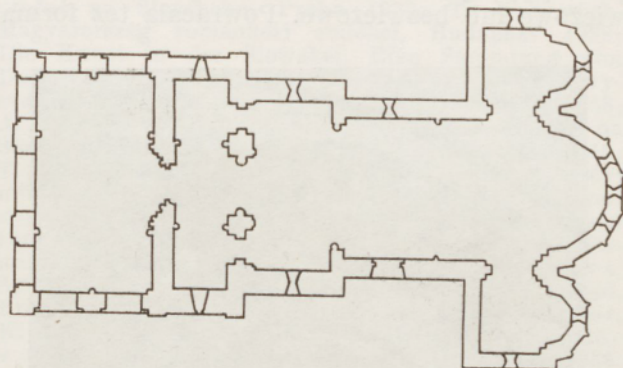

Ryc. 112. Sása. Rzut poziomy kościoła Św. Katarzyny wg Mencla

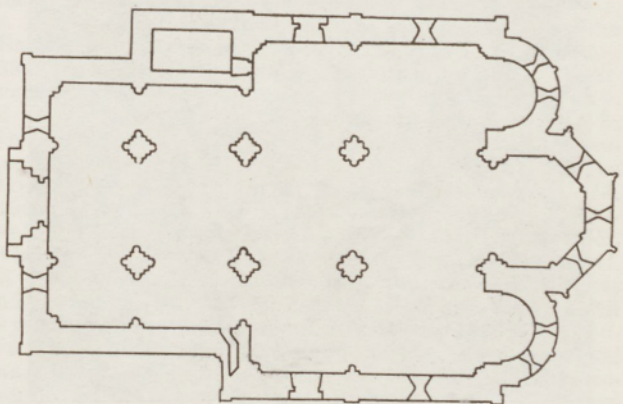
wszystko budowle niewielkie, jednonawowe, stropowe, z czworoboczną wieżą przed fasadą zach. Zachowane całkowicie lub we fragmentach przykłady tej grupy znajdują się m.in. w Velkej, Vrbovie, Hrabušicach i Mlynici (dawnej Milbach). Kończący się romanizm wydał dwie duże, całkowicie przesklepione budowle, które stanowią zarazem etap przejściowy do rodzącego się gotyku. Są to kościoły: premonstratensów w Bini i kolegiata w Spiskiej Kapitule. Pierwszy z nich, rozpoczęty być może jeszcze przed napadem tatarskim, w swym głównym zrębie pochodzi z połowy XIII w. Drugi, nieco późniejszy, wznoszono w trzeciej, a ukończono w czwartej ćwierci XIII w. Kościół w Bini otrzymał dwuprzęsłową nawę zakończoną od wschodu poligonalną apsydą, flankowaną z dwu stron czworobocznymi kaplicami. Kaplice te, zamknięte również od wschodu wielobocznymi apsydami, otwierają się łukiem arkadowym do wsch. przeszła nawy. Od zachodu przylega do nawy szersza od niej przestrzeń, pierwotnie dwukondygnacyjowa. W dolnej części trzy przeszła otwierają się ku wschodowi trzema arkadami wspartymi na dwóch kolumnach. Część górna, tworząca obszerną emporę, połączona była z nawą jednym szerokim łukiem. Od zachodu kościół zamyka dwuwieżowy masyw, poprzedzony szerokim, pierwotnie może sześcioprzęsłowym, parterowym przedsionkiem. Oprócz sklepień konchowych w apsydach kaplice oraz partie podwieżowe i podemporowe otrzymały sklepienia krzyżowe. Oba przeszła nawy, empora i przestrzeń międzywieżowa przykryte zostały wczesnogotyckim sklepieniem krzyżowo-żebrowym. Wszystkie trzy apsydy ozdobiono na zewnątrz ślepymi arkadami na kolumnkach. Kościół w Bini jest pierwszym zabytkiem wyposażonym bogato w rzeźbę archit. Składają się na nią rzeźbione kapitele na kolumnkach uskokowego portalu w wieżowej fasadzie zach., dalej zaś kapitele półkolumn

przyściennych w partii podwieżowej oraz kapitele figuralne na emporze.

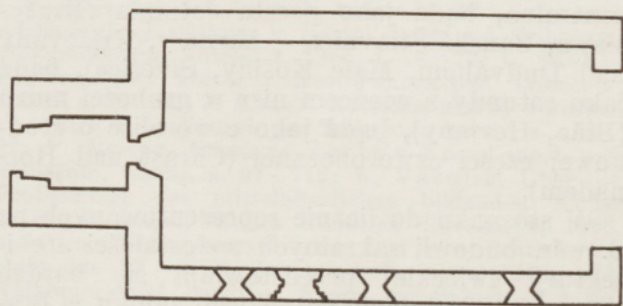
Kościół w Spiskiej Kapitule jest trzynawową, dwuprzęsłową bazyliką o nawach bocznych równej szerokości z główną. Chór nie zachował się. Od zachodu przylega do korpusu trzynawowy i również dwuprzęsłowy masyw, którego

Ryc. 113. Biňa. Rzut poziomy kościoła NMP, wg Mencla

Ryc. 114. Spiska Kapitula. Rzut poziomy kościoła Św. Marcina, wg Mencla

Ryc. 115. Vel'ká. Rzut poziomy kościoła NMP, wg Mencla

górną kondygnacja tworzy obszerną emporę otwartą na kościół. W narożnych przeszłach zach. masywu umieszczone są czworoboczne wieże. W środku fasady mieści się bogaty późnorom. portal uskokowy z kolumnkami zwieńczonymi kapitelami pączkowymi. We wnętrzu na podobne kapitele filarów wiązkowych padają gurdy i żebra sklepień krzyżowo-żebro-

wych, którymi przykryto cały kościół. W stanie pierwotnym zachowały się jednak tylko sklepienia masywu. Formy kościołów w Bini i Spiskiej Kapitulie wiążą się z architekturą południowoniem. Oprócz dużych założeń późnorom. w w. XIII w dalszym ciągu powstawały na S. niewielkie kościółki powtarzające tradycyjne już typy, jednonawowe z emporą lub bez, wieżowe lub bezwieżowe. Powracała też forma

Ryc. 116. Kostoľany pod Trbečou. Głowa Marii ze sceny Bożego Narodzenia. Fot. H. Fialová

centralna, bądź jako prosta rotunda (Bratysława, Banská Štiavnica — karnery, Križovany nad Dudváhom, Małe Košihy, Šivetice), bądź jako rotundy z wieńcem nisz w grubości muru (Bíňa, Horjany), bądź jako czworoliśc o środkowej części czworobocznej (Chrast nad Hornádem).

W stosunku do licznie reprezentowanych na S. wśr. budowli sakralnych pozostałości architektury świeckiej przedstawiają się bardzo skromnie. Na terenie gotyckiego zamku w bratysławskim grodzie odnaleziono (1964) reszty starszego kamiennego zespołu pałacowego, składającego się z dwu oddzielnych budynków. Pierwszy z nich, datowany na w. IX, odkryto pod płn. traktem arkad zamku. Fundamenty zarysowały rzut prostokąta o wymiarach $5,5 \times 12$ m. Drugi budynek, datowany na w. XII, znaleziono w płn.-zach. narożniku podwórca zamku. Składał się on z dwu pomieszczeń długości 11,4 m i 12,7 m. Rekonstruowany jest jako parterowy pałac z sienią oświetloną trzema

wielkimi oknami. Z tymi dwoma obiektami wiąże się okrągła cysterna. W połowie XIII w. teren palatium został przebudowany. Wzniesiono wówczas potężną czworoboczną, wielokondygnacyjną wieżę mieszkalną opiętą przyporami. W górnej części Spiskiego Grodu zachowane są ruiny pałacu z połowy XIII w. Miał on rzut nieregularnego czworoboku i wznosił się w trzech kondygnacjach. Druga z nich otwierała się szeregiem okien złożonych z dwu arkad wspartych na kolumnie.

Obraz rzeźby rom. na S. przedstawia się niezwykle ubogo. Oprócz wspomnianych już dwu zespołów późnorom. rzeźby archit. w Bini i Spiskiej Kapitulie, do których można jeszcze dodać portal kościoła w Piji z połowy XIII w. — znane są jedynie dwa przykłady rzeźby: kamienny lew z połowy XIII w. w Spiskiej Kapitulie, pochodzący z portalu tamtejszego kościoła, i fragment płaskorzeźby z katedry w Nitrze, przedstawiający tors ludzki na modelu kościoła, datowany bądź na w. XII, bądź XIII. Skromnie przedstawiają się również pozostałości rom. malarstwa ściennego. Najstarszym znanym jego przykładem są niedawno odkryte (1961, 1965) freski w kościele w Kostolanach pod Trbečou. W nawie rozmieszczono je w trzech strefach. W dwu górnych widnieją duże sceny ze Starego i Nowego Testamentu: Adam i Ewa, Zwiastowanie, Nawiedzenie, Boże Narodzenie, Pokłon Trzech Króli, Rzeź niewiątek. Scenę Zwiastowania poprzedza postać donatora z modelem kościoła, w otoczeniu rodziny. W trzeciej strefie widnieją medaliony z przedstawieniami starców i młodzieńców.

Ryc. 117. Kostoľany pod Trbečou. Fragment sceny pokłonu Trzech Króli. Fot. L. Borodáč

Bardzo zniszczone fragmenty w prezbiterium są zapewne resztą kompozycji *Maiestas Domini*. Geneza malowideł w Kostolanach, datowanych na koniec XI w., wiązana bywa z różnymi środowiskami: Akwileją (Dvořáková), płd. Niemcami (Bakos), a także z lokalną tradycją, która miałyby się koncentrować w kl. na górze Zabor (Krása). W rotundzie w Dehticach zachował się malowany cykl z życia Chrystusa: Boże Narodzenie, Chrzczenie w Jordanie, Biczowanie, Niesienie Krzyża, Ukrzyżowanie, połączone ze sceną wotywną z donatorem. Datowanie tych malowideł, dawniej określane na w. XII (Radocsay), przesunięto na początek XIII w. (Dvořáková, Krása). Z połowy XIII w. pochodzą malowane figury apostołów w rotundzie w Bini. Do drugiej połowy stulecia należy cykl z legendą św. Małgorzaty w rotundzie w Šiveticach. Inne fragmenty malowideł z w. XIII znane są z kościołów w Diakovcach, Jakubovanach, Mehenicach, Wielkiej Lomnicy, Wielkiej Trni i Nitrze-Paroviec. Grupa ta, będąca jeszcze w stanie badań, jest bardzo niejednorodna, a każdy obiekt wskazuje na inne zależności.

Rzemiosło art. na S. ma odległą tradycję sięgającą czasów panowania Awarów (ob.). W grobach cmentarzystych wielkomor. na terenie S. odnaleziono wiele wyrobów rodzimego złotnictwa. Jest to przede wszystkim brązowa, srebrna, pozłacana i złota biżuteria, stylistycznie ściśle związana z analogicznymi znaleziskami z terenu Moraw (ob.), lecz uboższa od tych ostatnich. Nadto znane są krzyżyki i kapłortgi z ołowiu, brązu, srebra i złota, niektóre zdobione filigranem i granulacją, a także rytym stylizowanym motywem orantów. Nieco odmienny charakter mają znaleziska z w. IX wykonane w tzw. stylu blatnickim. Jego geneza nie jest jasna. Być może, powstał w wyniku skrzyżowania się miejscowych tradycji z podnieciami art. płynącymi z jednej strony z płd. wschodu, z drugiej ze sztuki karolińskiej i wikińskiej. Przeważa w nim ornament abstrakcyjny, ryty, zwykle kombinowany z dekoracyjnie wybijanymi płaszczyznami, oraz inkrustacja. Spotyka się również ornament o formie ludzkich masek. Najbardziej charakterystycznymi przykładami tej sztuki są: miecz z bogato zdobioną rękojeścią i wyroby kute z Blatnicy. W pierwszej połowie X w. w grobach staromadziarskich pojawiają się bardzo liczne ozdoby stroju i broni, brązowe, srebrne, pozłacane i złote. Są one pokryte ornamentem geometrycznym i roślinnym, w którym wyróżnić należy typowe motywy palmety, rozety i serca. Pojawiają się również stylizowane postacie zwierząt. Sztuka ta, bardzo indywidualna i charakterystyczna, czerpała z inspiracji irańsko-sasanidzkich i biz. Najbardziej reprezentatywnym jej przykładem na S. jest zespół przedmiotów z grobu w Zemplinie (ob.), w którym oprócz licznych okuć znaleziono szablę ze złotą rękojeścią i srebrną, pozłacaną czarę.

Pewne motywy tej sztuki kontynuuje rzemiosło art. kultury bijelobrdowskiej.

Lit. szczegółową dla architektury zestawia V. Mencl, *Středověká architektúra na Slovensku*, Praha 1937. Dla malarstwa ściennego D. Radocsay, *A középkeri Magyarországi falképei*, Budapest 1954. Ogólne omówienia sztuki śr. dają: J. Hofmann, *Staré umění na Slovensku*, Praha 1930; V. Wagner, *Dejiny výtvarného umenia na Slovensku*, Trnava 1930; *Staré umění na Slovensku*, Praha 1938; T. Gerevich, *Magyarországi románkori emlékek*, Budapest 1938; *Die Kunst in der Slowakei. Eine Sammlung von Dokumenten*, Prag 1939; V. Wagner, *Vývin výtvarného umenia na Slovensku*, Bratislava 1948; A. Güntherová-Mayerová, *Románske umenie na Slovensku*, *Pamiatky a múzeá*, 3, 1954, s. 49–55; T. Gerevich, D. Dercsényi, *A magyarországi művészet története*, Budapest, t. 1, 1961. Z opracowań szczegółowych por.: V. Mencl, *Románská architektúra na Slovensku vo svetle nových vykopávkov*, *Pamiatky a múzeá*, 5, 1956, s. 74–81; D. Menclová, *Spíšský Hrad*, tamże, s. 32–9; taż, *Spíšský Hrad*, Bratislava 1957; V. Dvořáková, P. M. Fodor, K. Stejskal, *K vývoji středověké nástěnné malby v oblasti gemerské a malohontské*, *Umění*, 6, 1958, s. 325–63; 7, 1959, s. 170; A. Habovštiak, *Zaniknuté románske stavby na Baratke pri Leviciach*, *Vlastivedný časopis*, 10, 1961, s. 132–7; V. Dvořáková, J. Krása, *Zpráva o průzkumu středověkých nástěnných maleb na Slovensku*, *Umění*, 9, 1961, s. 202; A. Habovštiak, *Zaniknutá stredoveká dedina Baratka pri Leviciach*, *Slov. Arch.*, 11, 1963, s. 407–58; tenże, *Archeologický výskum v Bini*, *Vlastivedný časopis*, 12, 1963, s. 173–7; B. Chropovský, *Z najstarších dejin Nytry*, tamże, 13, 1964, s. 114–9; tenże, *Nitra au début du moyen âge*, *Acta Archaeologica Carpathica*, 6, 1964, s. 5–25; V. Mencl, *Panské trybuny v naší románské architektuře*, *Umění*, 13, 1965, s. 29–62; A. Fiala, T. Štefanovičová, *Stavebný vývoj bratislavského hradu v 11 až 13 storočí*, *Vlastivedný časopis*, 14, 1965, s. 75–9; K. Stejskal, *K obsahovej a formovej interpretácii stredovekej nástennej malby na Slovensku*, *Sborník zo starších výtvarných dejin Slovenska*, Bratislava 1965; V. Dvořáková, *Talianske vývinové prúdy v stredovekej nástennej malbe Slovenska*, tamże; taż, *Italianisierende Strömungen in der Entwicklung der Monumentalmalerei des slowakischen Mittelalters*, *Studia Historica Slovaca*, 3, 1965, s. 58 i n.; V. Mencl, *Kláštor sv. Beňadika nad Hronom*, *Vlastivedný časopis*, 15, 1966, s. 147 i n.; A. Habovštiak, *Románsky kostol v Podhoranoch-Sokolníkoch*, tamże, s. 74–6; tenże, *Archeologický výskum v Kostol'anoch pod Tribečom*, *Monumentorum tutela*, 2, 1966, s. 43–77; L. Šášky, *Predrománsky kostol v Kostol'anoch pod Tribečom*, tamże, s. 79–95; J. Krása, *Nástěnné malby v kostele sv. Jiří v Kostol'anoch pod Tribečom*, tamże, s. 115–27; P. Fodor, *Nástěnné malby v Kostol'anoch pod Tribečom*, tamże, s. 97–113; K. Vaculik, *Über die Problematik der mittelalterlichen bildenden Kunst in der Slowakei*, *Studia Historica Slovaca*, 4, 1966, s. 85 i n.; T. Štefanovičová, A. Fiala, *Bratislavaer Burg im IX–XIII Jahrhundert*, Nitra 1966; *ciž*, *Velkomoravská bazilika*, *Kostol sv. Salvátora a pohrebisko na bratislavskom hrade*, *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*, *Historica*, 18, 1967, s. 151–216; *ciž*, *Objavené cirkevné stavby na bratislavskom hrade*, *Vlastivedný časopis*, 16, 1967, s. 67–71; J. Bakos, *Geneza nástenných maleb v Kostol'anoch pod Tribečom*, tamże, 17, 1968, s. 178–81; B. Kovačovičová-Pušková, *Die romanische Kunst in der Slowakei*, *Studia historica slovaca*, 6, 1969, s. 151–92; A. Ruttkay, *Predrománska rotunda pri Ducovom*, *Vlastivedný časopis*, 19, 1970, s. 84–7; A. Merhautová-Livorová, *Einfache mitteleuropäische Rundkirchen*, Praha 1970; B. Chropovský, *Príspevok k problematike cirkevnej architektúry a počiatkom kresťanstva na Slovensku*, *Monumen-*

torum tutela, 8, 1972, s. 173—208; A. Ruttkay, Výskum včasnostredovekého opevneného sídla v Ducovom, okres Trnava, Arch. Rozh., 24, 1972, s. 130—9; B. Polla, Doterajšie výsledky archeologického výskumu v Krásnej nad Hornádom, Vlastivedný časopis, 22, 1973, s. 90—2.

[Klementyna Žurovska]